

CHAKANA SAVDO TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA ELEKTRON TIJORAT VA INTERNET-DO'KONLARNING AHAMIYATI

Maxmatqulov G'olibjon Xolmuminovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti

ORCID: 0000-0003-3717-172X

Annotatsiya

Ushbu maqolada aholiga chakana savdo xizmatini ko'rsatishda savdo xizmati, onlayn do'konlar, elektron to'lov tizimlari, elektron to'lovlar sohasidagi eng mashhur kompaniyalarning o'ri hamda chakana savdo xizmatini ko'rsatish hajmlari tahlil qilingan va ularni yaxshilash bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Elektron tijorat, onlayn do'kon, savdo xizmati, chakana savdo tizimi savdo xizmati sifati, internet-do'konlar, marketing, elektron to'lov.

Аннотация

В данной статье анализируются позиции наиболее популярных компаний в сфере торговых услуг, интернет-магазинов, электронных платежных систем, электронных платежей в сфере предоставления розничных услуг населению, а также объемы оказываемых розничных услуг, и даются рекомендации по их совершенствованию.

Ключевые слова: Электронная коммерция, интернет-счетчики, сервис продаж, качество сервиса продаж в розничной системе, интернет-счетчики, маркетинг, электронная оплата.

Abstract

This article analyzes the positions of the most popular companies in the field of trade services, online stores, electronic payment systems, electronic payments in the field of providing retail services to the population, as well as the volume of retail services provided, and provides recommendations for their improvement.

Keywords: E-commerce, online counters, sales service, quality of sales service in the retail system, online counters, marketing, electronic payment.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalar va internet imkoniyatlarining jadal rivojlanishi savdo tizimining zamonaviy yo'nalishlarini shakllantirmoqda. Ayniqsa, elektron tijorat va internet-do'konlar milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanib, chakana savdo tizimini modernizatsiya qilish, iste'molchilar ehtiyojini qondirish va raqobatbardoshlikni oshirishda alohida ahamiyat kasb etmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

N.A.Yefimova va A.S.Tarasov o'z tadqiqotlarida internet-savdoning an'anaviy savdoga nisbatan afzalliklari hamda uni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlarini yoritib berganlar.[1]

S.D.Valigurskiy internet-savdoga internet axborot-telekommunikatsion tarmog'idan foydalangan holda tovar va xizmatlarni sotish bo'yicha tadbirkorlik faoliyati sifatida qaragan.[2]

YE.V.Krasilnikova internet savdoni iste'molchilarga masofadan turib buyurtma berish imkoniyatini beruvchi maxsus elektron platformalar yordamida tovarlarni sotishning maxsus jarayoni deb ta'riflaydi.[3]

S.A. Kolesnichenko internet-savdo va elektron tijorat sohasida tadqiqotlar olib borgan. U internet-do'konlar (onlayn savdo tizimlari) samaradorligini oshirish bo'yicha tahliliy yondashuvlar, taklif va tavsiyalar ishlab chiqqan.[4]

Jahon savdo tashkilotining (WTO) ta'rifiga ko'ra, internet savdo – bu tovar va xizmatlarni sotib olish, sotish va tarqatishning tubdan yangi usuli bilan savdo qilishni anglatadi.[5]

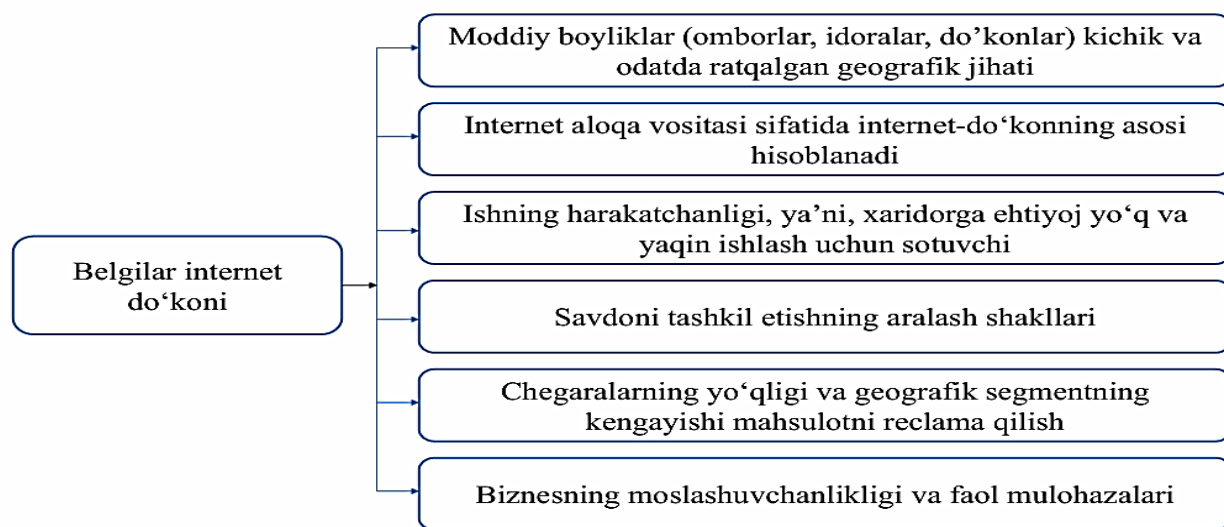
METODOLOGIYA

Maqolada tadqiqotda zamonaviy iqtisodiy tahlil va ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi: tizimli tahlil usuli, qiyosiy tahlil, statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Elektron tijorat internet tarmog'idagi tijorat sohasiga oid faoliyatni, unda oldi-sotdini amalga oshirilishini ifodalash uchun qo'llaniladi. U kompyuter tarmog'idan foydalangan holda xarid qilish, sotish, servis xizmatini ko'rsatishni amalga oshirish, marketing tadbirlarini o'tkazish imkoniyatini ta'minlaydi.

Onlayn do'kon — bu amalga oshirish qiyin bo'lsa ham, eng murakkab, onlayn chakana savdo tizimi — savdo korxonasining barcha asosiy biznes jarayonlarini qamrab oladi: tovarlarni tanlash, buyurtma berish, o'zaro hisob-kitoblarni amalga oshirish, buyurtmalar bajarilishini kuzatish va sotish holatlarida axborot tovarlari yoki axborot xizmatlarini ko'rsatish — elektron aloqa tarmoqlari orqali etkazib berishdir. 1-rasm

1-rasm. Onlayn do'konlarga xos bo'lgan eng muhim belgilar¹

Internet-do'konlarning ajralib turadigan jihati shundaki, ular sotadigan narsadir do'konlarda joylashgan an'anaviy savdo formatlarini ishlatmasdan faqat Internet orqali tovarlar, shuning uchun ularning faoliyati samaradorligi joylashuvning o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq emas. Virtual chakana sotuvchilarga kerak emas tovarlarning

¹ O'rganishlar natijasida muallif ishlanmasi

doimiy mavjudligini saqlab turish, shuning uchun ularning xarajatlari an'anaviy chakana savdo do'konlariga qaraganda ancha past.

Internet orqali savdo qilishda taxminan uch barobar yuqori yuk tashish xarajatlari odatda qoplanadi xaridor, buning natijasida virtual chakana savdoning foydasi ko'proq tenglashadi.

Elektron to'lov tizimlari odatdagi to'lov tizimlariga o'xshaydi bank to'lov kartalari uchun, ammo elektron tizimdagi barcha operatsiyalar Internet orqali o'tish. Elektron to'lov tizimlari kommunal xizmatlar, bank kreditlari, hisob-kitoblar, xaridlar, uyali aloqa xizmatlari va boshqa ko'p narsalar uchun to'lovlarni amalga oshirishga imkon beradi, to'lovlarni mobil qurilmalar uchun maxsus dasturlar yordamida amalga oshirish mumkin.

Elektron to'lovlar sohasida dunyo bo'ylab juda ko'p mashhur kompaniyalar mavjud. Quyida ularning ayrimlari va qaysi davlatga tegishli ekani keltirilgan: — Onlayn Abay kim oshdi savdosi egasi bo'lgan PayPal, so'ngra Yevropadagi ushbu turdagi eng yaxshi to'lov tizimi Klarna, Aden, Worldline, onlayn-do'koniga tegishli. Osiyoda ushbu turdagi taniqli kompaniyalar Alipay, Alibaba, WeChat Pay, Paytm elektron hamyonlari aytishimiz mumkin.

Elektron tijorat etkazib beruvchi va iste'molchi o'rtasida global dunyo darajasida yangi darajadagi munosabatlarni shakllantiradi, geografik va ijtimoiy-siyosiy chegaralarni tekislash. Elektron tijorat elektron tijoratning alohida hodisasidir va bu axborot-kommunikatsiya tarmoqlaridan foydalangan holda amalga oshiriladigan savdo tizimidir.

Chakana savdo tizimida elektron tijoratning o'rni.

Elektron tijorat va internet-do'konlar chakana savdoning an'anaviy modelini transformatsiya qilmoqda. Ular:

- iste'molchi markazlashgan xizmatlarni yo'lga qo'yadi;
- tovar turlari va assortimentni kengaytiradi;
- raqobat muhitini kuchaytiradi;
- kichik va o'rta biznes subyektlariga bozorga kirish imkoniyatini yaratadi;
- iqtisodiyotda shaffoflik va raqamli hisobotchilikni kuchaytiradi.

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosati darajasida ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Elektron tijorat infratuzilmasini takomillashtirish orqali:

- chakana savdo tovar aylanmasi hajmini oshirish;
- aholining turmush sifatini yaxshilash;
- eksport salohiyatini kengaytirish;
- yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyatlari mavjud.

Onlayn do'kon — bu asosida ishlaydigan avtomatlashtirilgan tizim elektron tijorat va sotish xizmati va tijorat an'anaviy xizmat ko'rsatish shakllariga ega do'konlarga xos funksiyalar. Internetda to'lovlar, veb-saytlar orqali sotib olish uchun elektron to'lov tizimlari, xususi o'tkazmalarda banklar bilan bog'lanmagan to'lov tizimlari bank kartalaridan kam bo'lmagan qulay va ko'pincha egiluvchan va foydaliroq bo'lib chiqadi.

Savdo xizmatlaridan eng samarali turi chakana savdo bo'lib, uni taraqqiy ettirish

ishlab chiqarish korxonalarining kelajakdagi rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishga katta yordam beradi.

O'zbekistonda aholi daromadlarining ko'payishi, turmush farovonligi va sifatining oshishi, aholining turli -tuman (assortiment) va sifatli tovarlarga bo'lgan ehtiyojlarining ortishi hamda hukumatimiz tomonidan tadbirkorlarimizga yaratilayotgan shart -sharoitlar natijasida iste'mol tovarlarini ishlab chiqarish hajmining ko'payishi chakana savdo tovar aylanmasi hajmining o'sishiga olib kelmoqda (1-jadval).

1-jadval

O'zbekistonda aholiga chakana savdo xizmatini ko'rsatish hajmlari¹

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Yillar			2022-yilning 2024-yilga nisbati, foizda
		2022-yil	2023-yil	2024-yil	
Chakana savdo tovar aylanmasi	mlrd.so'm	270687,2	330448,1	410068,1	151,1
Aholi jon boshiga chakana savdo tovar aylanmasi	ming so'm	7593,3	9075,2	11031,8	145,3

1-jadval ma'lumotlari dalolat beradiki, 2022-2024 yillarda mamlakat bo'yicha chakana savdo aylanmasi qariyb 1,5 marotaba oshgan. Aholi jon boshiga chakana savdo tovar aylanmasi, o'rganilayotgan davrda, respublika bo'yicha 1,4 marotabaga ko'paygan.

Savdo xizmati – insonning insonga yo'naltirgan bevosita xizmatidir. U moddiy buyum (tovar)larning bir joydan ikkinchi joyga ko'chishini ta'minlovchi va iste'molchilarga bilvosita ta'sir etuvchi omil hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Savdo xizmati sifatini ko'tarishda iste'molchilar talabini o'rganish o'ta dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bu muammoni hal etishda tovarlarni ishlab chiqaruvchi korxonalar savdo korxonalari bilan hamkorlik qilishlari muhimdir. U yoki bu tovarni ishlab chiqarish savdo korxonalari buyurtmasi (ikki tomonlama tuzilgan shartnoma) asosida yo'lga qo'yilsa, bu muammo hal etilishi mumkin.

Sifatli va arzon milliy mahsulotning ishlab chiqarilishi import tovarlarini xarid qilishga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi. Bu esa o'z navbatida mamlakatimizdan valyutaning chiqib ketishini tejash imkonini beradi hamda milliy mahsulot eksporti hajmini oshirishga sharoit yaratadi.

Chakana savdo tizimini rivojlantirishda elektron tijorat va internet-do'konlarning ahamiyati juda katta. Ular nafaqat iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, balki bozor munosabatlarida raqobatbardoshlikni ta'minlaydi, iste'molchilarning huquq va manfaatlarini qo'llab-quvvatlaydi. Shu bois mamlakatimizda elektron tijoratni targ'ib etish, internet-do'konlar infratuzilmasini rivojlantirish va ularni huquqiy jihatdan

¹ Ўзбекистонда савдо (статистик тўплам). -Т.: Ўзбекистон Республикаси миллий статистика қўмитаси, 2025 йил

mustahkamlash iqtisodiyotning ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ефимова Н.А., Тарасов А.С. Совершенствование работы интернет-магазина // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. 2018. № 5(72). С. 174-183.
2. Валигурский, С.Д. Организационно-экономические основы формирования и развития интернетторговли.: кандидата экономических наук Центрсоюза РФ «Российского университета кооперации». –Москва, 2012.
3. Красильникова, Е.В. Формы электронного бизнеса в российской экономике // Изв. Саратов. ун-та Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право. – 2012. — № 4. – С. 57-61.
4. Колесниченко С.А. KPI и повышение эффективности работы интернетмагазина // Экономика. Бизнес. Информатика. 2016. Т. 2. № 3. С. 39-46.
5. Maxmatkulov, G'. (2022). Aholiga savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish salohiyatini baholashda trend modellarini tanlash mezonlari (Qashqadaryo viloyati misolida). Iqtisodiyot va ta'lim, 23(4), 381–386.
6. Maxmatkulov, G'. (2022). Aholiga savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish salohiyatini baholashda trend modellarini tanlash mezonlari (Qashqadaryo viloyati misolida). Iqtisodiyot va ta'lim, 23(4), 381–386. https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss4/a610
7. Maxmatkulov, G'. (2022). Aholiga savdo xizmatlarini innovatsion rivojlantirish salohiyatini baholashda trend modellarini tanlash mezonlari (Qashqadaryo viloyati misolida). Ekonomika i obrazovaniye, 23(4), 381-386.
8. Raximov, A. (2022). Aholiga yashash joy va umumiy ovqatlanish xizmatlari rivojida ichki va yondosh tarmoqlarning ta'sirini baholash (Qashqadaryo viloyati misolida). Ekonomika i obrazovaniye, 23(4), 397-402.
9. Maxmatkulov G'.X. Savdo xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishida raqamlashtirishning ahamiyati "Biznes-Ekspert", 2021., 5 (161)-son 36-41 b.
10. Rakhimov, A. N., and F. D. Jo'rayev. "A Systematic Approach To The Methodology Of Agricultural Development And The Strategy Of Econometric Modeling." resmilitaris 12.4 (2022): 2164-2174.
11. Doliyev, S. Q. o'g'li, & Jo'rayev, F. D. (2022). Ekonometrik modellashtirish bosqichlarini tahlil qilish. International conferences, 1(1), 10–13. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/cf/article/view/223>
12. Жўраев, Ф. Д., & Аралов, Г'. М. (2023). Қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқаришининг ривожланиш тенденциясини статистик таҳлили. Research and education, 2(4), 31–43. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/2870>
13. Rakhimov, A. N., Makhmatkulov, G. K., & Rakhimov, A. M. (2021). Construction of econometric models of development of services for the population in the region and forecasting them. The American Journal of Applied sciences, 3(02), 21-48.